

TÜRKİYE’DE SOKAK ÇOCUKLARI SORUNUNUN SOSYOLOJİK ANALİZİ

Sociological Analysis of the Problem of Street Children in Turkey

Ali ER¹

Öz

Günümüzde dünya genelinde ve Türkiye’de sokak çocukları sorunu en önemli toplumsal olgulardan biridir. Toplumun temel yapısını oluşturan ailenin ve dolayısıyla çocuk haklarının korunması toplumsal refahın ve ülkenin gelişimi için büyük önem taşımaktadır. Bunun için ise sosyal politikaya yönelik çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmada, Türkiye’de sokak çocukları sorunu ile ilgili kitap, tez, makale ve hukuki metinler incelenerek sokak çocukları sorununun sebep ve sonuçları tespit edilmiş, bu sorunun çözümüne yönelik hâlihazırda uygulanan en güncel sosyal politikaların ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu çerçevede, öncelikle sokak çocukları kavramı açıklanarak ilgili koruyucu ve destekleyici yasal düzenlemelere yer verilmiştir. Sokak çocukları ile ilgili Türkiye’de yapılan araştırmalar incelenerek çocuğu sokağa iten sebepler belirlenmiş, çocuğun sokakta yaşadığı sorun ve risk faktörleri tespit edilmiştir. Sokak çocuklarına yönelik sosyal politika faaliyetleri açıklanmıştır. 2019 yılında faaliyete geçen “Çocuklar Güvende Programı” çerçevesinde yapılan sosyal hizmet çalışmaları neticesinde elde edilen verilerin yakın zamanda olması ve yeni bir uygulama olması nedeniyle programın dikkate değer olduğu görülmüştür. Sokak çocukları sorunu hakkında kavramsal bir değerlendirme niteliğinde olan bu çalışma derleme yöntemi ile hazırlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Sokak çocukları, sosyal politika, çocuklar güvende programı.

Abstract

Today, in Turkey and around the world the problem of street children is one of the most important social phenomena. The protection of the family and, therefore, children’s rights, which constitute the basic structure of society, is of great importance for the development of social well-being and the country. For this reason, social policy-oriented studies are needed. In this study, the causes and consequences of the street children problem were determined by examining books, theses, articles and legal texts related to the problem of street children in Turkey and it is aimed to reveal the most up-to-date social policies currently implemented to solve this problem. In this framework, the concept of street children is primarily explained, and protective and supportive legal regulations for street children are included. The reasons that pushed the child to the street, the problems that were identified in the street and risk factors for street children were identified. Social policy activities for street children are described. It has been observed that the program is noteworthy because the data obtained as a result of the social service studies carried out within the framework of the "Children Are Safe Program", which started operating in 2019, is recent and it is a new application. This study, which is a conceptual evaluation about the problem of street children, was prepared by the compilation method.

Keywords: Street children, social policy, safe program for children.

¹ Sorumlu Yazar/Corresponding Author: alier.av32@gmail.com, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, <https://orcid.org/0009-0005-3717-3487>

GİRİŞ

Sokak çocukları sorunu günümüzün en önemli toplumsal olgularından birisidir. Türkiye’de de özellikle 1950’li yıllardan itibaren kırdan kente doğru yaşanan göç ile paralel olarak sokak çocukları sorunu aynı zamanda ortaya çıkmıştır (Uluğtekin, 1997, s.113; Yılmaz, 1998, s.33). Dengesiz ve plansız kentleşme ile birlikte kent hayatında yaşanan yoksulluğun yansımaları ise kırdaki yoksulluktan çok daha derin problemlere neden olmuştur. Kent yoksulluğu çok boyutlu sorunları beraberinde getirmekle bu sorunlardan biri de sokak çocukları sorunudur (Şenses, 2017, s.71).

Toplumun temel yapısını oluşturan ailenin ve dolayısıyla çocuk haklarının korunması toplumsal refahın ve ülkenin gelişimi için büyük bir önem taşımaktadır. Aile kurumunun varlığını sürdürebilmesi ekonomik olarak temel gereksinimlerini karşılayabilmesine bağlıdır. Ailenin sosyal ve kültürel konumuna göre değişmekle birlikte, yoksulluk ailenin devamlılığını etkilemektedir. Özellikle geleneksel aile yapısından uzaklaşmasıyla evliliklerin sürdürülmesi her geçen gün daha da güçleşmekte, kaçınılmaz olarak da boşanma ile sonuçlanabilmektedir. Ortaya çıkan parçalanmış aileler sorunu ise en başta çocukları etkilemektedir (Sevinç, Davran & Sevinç, 2018, s.75). Parçalanmış aile sorunu, sokak çocukları sorununun ortaya çıkmasında kuşkusuz oldukça büyük bir etkiye sahiptir. Ancak sokak çocukları sorununun tek sebebi bu olmayıp kentsel yoksulluğa bağlı diğer etmenler de çocukların sokağa itilmesine neden olmuştur. Bu nedenlerin arasında güvenlik, sağlık, eğitim, sosyo-psikolojik sorunlar, beslenme ve barınma sorunu ile işsizlik sorunu gibi çok sayıda neden bulunmaktadır (Dedeoğlu, 2004). Belirtilen bu sorunlar, sokak çocukları sorununu etkileyen faktörlerden olsa da, çocukların sosyolojik sorunlarına kaynaklık eden en önemli faktör genellikle aile kurumu olmaktadır. Bu nedenle sokak çocukları ile ilgili yasal düzenlemeler anlatılırken aile hukuku ile ilgili düzenlemelere ayrıca vurgu yapılarak özellikle velayetin kaldırılması ilgili hükümlere çalışmada detaylı olarak yer verilmiştir.

Çocukların evden uzaklaşma ve sokağa itilme sebepleri arasında parçalanmış aile yapısı, aile tarafından zorla çalıştırılma, anne babanın eğitimsiz oluşu, ailenin yoksulluğu, aile içi huzursuzluk, aile içi şiddet, okul hayatındaki başarısızlık, üvey anne baba ve üvey kardeş problemleri bulunmaktadır (Özçevik & Ocakçı, 2021, s. 28; Barış, 2008). Aile kaynaklı özel sebeplerin yanı sıra ekonomik yoksulluk, eğitimsizlik, gecekondulaşma, medya, kültürel yozlaşma sonucu yaşanan toplumsal değişme ve göç ile kent yaşamına ayak uyduramama ve okula adapte olamama gibi genel sebepler de çocukların sokağa itilmesinde başlıca nedenlerdir (Şener & Serdar, 2015). Çocukların sokakta karşılaştığı çok çeşitli riskler bulunmaktadır. Bu riskler arasında fiziksel ve cinsel şiddete maruz kalma, gasp çetesi, fuhuş mafyası gibi yasadışı örgütlere katılma gibi riskler bulunduğu gibi sokakta olmanın doğal sonucu olarak gelişiminin tehlikede olması, eğitim hakkından mahrum kalma gibi riskler de bulunmaktadır.

Günümüzde sokak çocukları sorunu ile birlikte anılan yeni riskler de bulunmaktadır. Tüm dünyada ve ülkemizde çocukları bekleyen en önemli risklerin başında madde kullanımı ve madde bağımlılığı gelmektedir (Akgül & Kaptı, 2010, s. 94). Özellikle son yıllarda kullanılan maddelerin çeşitlerinin arttığı, sentetik ve amfetamin türevi madde kullanımının yaygınlaştığı düşünüldüğünde çocukları bekleyen tehlikenin oldukça ciddi olduğu görülmektedir. Toplum için tehlikeli görüldüklerinden sosyal dışlanma yaşayan sokak çocukları ve özelde madde bağımlısı sokak çocukları hakkında daha fazla çalışma yapılmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Bu nedenle sokak çocukları sorununun çözümüne yönelik olarak hâlihazırda uygulanan sosyal politikaların saptanması amacını da taşıyan bu çalışmada, güncel olarak uygulanan sosyal politika faaliyetlerine yer verilmiştir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de sokak çocukları sorunu ile ilgili kitap, tez, makale ve hukuki metinlerin incelenmesiyle sokak çocukları sorununun sebep ve sonuçlarının tespit edilmesi ve bu

sorunun çözümüne yönelik hâlihazırda uygulanan en güncel sosyal politikaların ortaya konulmasıdır. Bu amaçla, hazırlanan çalışmada sokak çocukları sorunu hakkında literatüre katkıda bulunularak sokak çocuklarına yönelik sosyal politika niteliğinde olan koruyucu ve destekleyici yasal düzenlemelere ve sivil toplum faaliyetlerine dikkat çekilmiştir. Öte yandan sokak çocukları sorununun çözümüne yönelik olarak uygulanan sosyal politikaların değerlendirilmesine ilişkin olarak “Çocuklar Güvende Programı” çerçevesinde “Çocuklar Güvende Ekipleri” tarafından yapılan sosyal hizmet faaliyetleri ile ilgili yapılacak saha araştırmalarına da ışık tutarak bu alanda yapılacak bilimsel çalışmalara katkı sağlanması amaçlanmıştır. Derleme niteliğindeki bu çalışmada sokak çocukları sorunu hakkında kavramsal bir inceleme yapılmıştır.

Sokak Çocukları Kavramı

Sokak çocukları (street children) kavramı, ilk kez 1851 yılında Henry Mayhew tarafından kullanılmış ve Birleşmiş Milletler nezdinde yer verilmiştir. Sokak çocuklarını genel olarak açıklamak gerekirse; ailesiyle ilişkisi belirli bir düzeyde olan veya hiç olmayan, yaşamının belirli bir bölümünü veya tamamını sokakta geçiren çocuklar olarak tanımlamak mümkündür. Sokak çocukları kavramı ile ilişkili ancak daha dar kapsamlı olan çocuk işçiliği, sokakta çalışsın veya çalışmasın, 18 yaşından küçük çalışan çocukları ifade etmektedir (Şenses, 2017, s.68).

Çocukların korunması amacıyla faaliyetlerde bulunan Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu'nun (UNICEF) ayırımına göre sokakta çalışan çocuk ve sokak çocuğu bakımından konunun iki alt başlık halinde incelenmesi gerekmektedir. Bu ayırımın sebebi ise çocukların tamamen sokakta yaşadığı ve ailesi ile bağlarının koptuğu ya da sokakta çalışmasına karşın aile bağları hala devam eden vaktini bir süre sokakta çalışarak geçirdikten sonra ailesinin yanına dönen çocukların bulunmasıdır.

Konu ile ilgili genel olarak yapılan çalışmalarda ve literatürde sokak çocuklarının dört gruba ayrılarak ifade edildikleri görülmektedir. İlk gruptaki çocukların tamamen ailesinin yanında kaldığı ve barınma ihtiyacını aile konutunda karşıladığı, ancak gündüz sokakta part-time olarak çalışan çocuğun akşam olduğunda veya daha erken bir saatte ailesinin yanına dönen çocuklar olduğu belirtilmektedir (Kasatura, 2002, s.211).

İkinci grupta ise, yine ailesiyle bağları devam eden ancak ailesi ile bağını ilki kadar güçlü olmadığı, ailesiyle kısmi bir ilişki içerisinde olan ve sokakta çalıştığı bazı akşam ya da bazı günlerde ailesinin yanına giden, ancak vaktinin çoğunu yine sokakta geçiren, anne babasıyla zaman zaman görüşse de uzunca bir süre ailesiyle görüşmeden yaşamını sokakta sürdürebilen çocuklar yer almaktadır. Bu çocuklar bir süre sonra ailesinden tamamen uzaklaşma riski taşıdığından, aşağıda izah edeceğimiz tam manasıyla sokak çocuklarına dönüşmeleri kuvvetle muhtemeldir (Kasatura, 2002, s.211).

Üçüncü grupta yer alan sokak çocukları, ailesiyle bağlarını tamamen koparmış ve gündüz sokakta çalışan, akşam olduğunda ise yine sokakta yaşamaya devam eden, artık sokakla ilişkisi işin görüldüğü yer olmaktan çıkan ve iş hayatı ile barınma gereksiniminin karşılandığı yerin iç içe geçtiği bir duruma itilmiş çocuklar olarak tanımlanabilir. Bu grubu, ailesinin yanına hiç gitmeyen tam zamanlı olarak sokakta bulunan çocuk grubunun oluşturduğu görülmektedir. Bu çocuklar genel itibarıyla toplumla da barışık değildir. Bu çocuklar arasında, geçimini madde ticareti, hırsızlık, yağma, dilencilik yankesicilik gibi yasa dışı yollarla sağlayan, toplumla bağını yitirmiş ve sokak çeteleri içerisinde yer alan, herkes için risk teşkil eden madde kullanan çocuklar da bulunmaktadır (Kasatura, 2002, s.211). Öyle ki zaman ve mekân ayrımı gözetmeksizin tüm bireylerin bulunabileceği toplu yaşam alanlarında dahi bulunmaları

herkes için tehdit oluşturmaktadır. Halk dilinde 1950’li yıllarda köprüaltı çocukları denilen sokak çocuğu denilince asıl vurgulanmak istenen hep bu gruptur. Bu çocuklar madde de kullandıklarından hukuken ayırt etme gücüne sahip olup olmadıkları da tetkike muhtaçtır. Cebir ve tehditle para kazanmanın hazzını yaşayan sokak çocukları sorumluluk bilincinden ve kimi zaman temyiz kudretinden yoksundur. Bundan dolayı çok cüzi paralar için dahi masum insanların yaşamına son verebilmektedirler. Son olarak bir diğer sokak çocuğu grubunu ise ailesiyle ortak hareket eden hem sokakta çalışan hem de ailesiyle birlikte sokakta kalan çocuklar oluşturmaktadır (Okumuş, 2009, s.12).

Ayrıca belirtmek gerekir ki, bu çalışmanın ana unsuru olan çocukların sokak çocukları sorunu başlığında ele alınması literatür anlamında bir zorunluluktan kaynaklanmakta olup çocuk kavramının sosyolojik olarak ele alınırken tüm çocuklara eşit mesafede olunması gerektiğini özellikle sokak çocuklarının bu isimle dahi anılıyor olmasının bu çocukları örseleyici bir ifade taşıdığını belirtmek gerekmektedir.

Türkiye’de Sokak Çocukları

Türkiye’de mevcut sosyal sorunlardan biri olan sokak çocukları sorunu esasında tarihsel bakımdan yakın bir zamanda ortaya çıkmış olup geleneksel Türk aile yapısında gerek dini ve ahlaki gerekse örfi nedenlerle Türk medeniyetinin hüküm sürdüğü tüm coğrafyalarda birlik ve beraberlik duygusunun getirdiği dayanışmacı yaşam tarzı sokak çocukları sorununun meydana gelmesini önlemiş ya da çok aza indirerek görünmez kılmıştır. Bunun örnekleri kimsesiz çocuklarla ilgili olarak Gazan Mahmut Han tarafından 1271 yılında kurulan yetimhane ile Fatih Sultan Mehmet döneminde öksüz çocukların eğitimi ve barınması için kurulan sıbyan mektepleri ile görülmektedir. Yine 1863 yılına gelindiğinde Tuna Valisi Midhat Paşa tarafından Müslüman ya da gayrimüslim ayrımı gözetmeksizin yardıma muhtaç ailelerin çocuklarına, öksüz ve yetim çocuklara eğitim ve barınma imkânı sağlayan ıslahhaneler kurulmuştur (Okumuş, 2009, s.107). 20. yüzyılın özellikle ikinci yarısından itibaren ise tüm dünya ile birlikte ülkemizde de hızla değişen toplum yapısı giderek Türk toplumunu da etkilemiş ve geleneksel yapısından uzaklaşmasına neden olmuştur. Geleneksel Türk aile yapısında görülen çocuklar üzerindeki denetim ve kontrolün giderek zayıflaması esnek bir aile yapısını ortaya çıkarmıştır. Böylece çocuklar, ailenin gözetiminden uzaklaşarak özgür bir yaşam alanına sahip olmuştur. Aile kurumunun geçirdiği değişim ve dönüşüm gerek demografik gerek sosyo kültürel gerekse ekonomik çok sayıda sorunu ortaya çıkarmıştır. Bu sorunların en başında da parçalanmış aile yapısından kaynaklanan sokak çocukları sorunu gelmektedir (Şenses, 2017, s.71; Konuk Şener & Ocakçı, 2014, s.63).

Türkiye’de sokak çocukları sorununun temel sebepleri incelendiğinde ilk sırada sosyal ve demografik nedenlerden biri olan kentleşmenin geldiği görülür. Türkiye’de kır yaşamında yaşanan işsizlik nedeniyle 1950’li yıllardan sonra kırdan kente yoğun bir göç hareketliliği başlamıştır. Özellikle Güneydoğu Anadolu bölgesinde yoksulluk ve terör olaylarının yaşanması nedeniyle İstanbul, Ankara, İzmir, Antalya, Adana, Mersin, Diyarbakır gibi kentlere yoğun bir göç hareketliliği yaşanmıştır (Yenigün, 2006). Söz konusu sosyal hareketliliğin en temel sebeplerinden biri de kırdan ekilebilir tarım arazilerinin azalması nedeniyle yaşanan tarıma bağlı yoksulluk olmuştur (Sevinç, Davran & Sevinç, 2018, s.4). Böyle bir tabloda işsizlik hali içerisinde olan kişilerin ise kente göç etmekten başka çareleri kalmadığı gibi kentlerin cazibe merkezi olduğu yönünde yaratılan imaj da bu kişilerin kente göç etmesinde hızlandırıcı bir etkiye neden olmuştur (Bahar & Bingöl, 2010, s.46).

Kırdan kente yoğun göçün sonuçlarından biri de kentte hızla meydana gelen nüfus artışına oranla kentteki mevcut konut sayısının buna cevap verememesidir. Nüfusun ani yükselişi, göçmenlerin sosyo ekonomik durumlarının da konut satın almaya elverişli olmaması, kentte yoğun bir şekilde gecekondulaşma anlayışının hâkim olmasına neden olmuştur. Öyle ki artık yoksul kesimin bir şekilde mülk edinerek gecekondularda yaşadığı, daha yoksul kesimin ise gecekondularda kiracı olarak yaşar hale geldiği, bundan daha da yoksul halde bulunan kesimin ise gecekondu niteliğine dahi sahip olmayan barakalarda ya da sokakta yaşamak zorunda kaldığı görülmektedir (Fırat & Tan, 2022, s.101; Davis, 2006).

Kır hayatında yoksul olan kesim kente göç sürecinde ilk başta sanayinin gereksinim duyduğu işgücü ihtiyacı nedeniyle ekonomik refaha erişmiştir. Ancak plansız göç ve kaynakların adaletsiz dağılımı neticesinde bir süre sonra kentteki nüfus ve işgücü ihtiyacı doyuma ulaşmıştır. Sanayileşmenin etkisi ve makineleşme ile birlikte işgücüne olan talep giderek azalmıştır. Bunun sonucunda göçmenlerin ilk başta kavuştukları ekonomik refahı korumaları oldukça zor hale gelmiştir. Kırdaki yoksulluklarının yerini bu kez kentteki işsizler ve dolayısıyla da kent yoksulluğu almıştır (Bilgili, 2022, s.102). Ülke ekonomik anlamda bütünsel olarak büyüye de kentteki bireysel yoksulluk da bir o kadar çoğalmıştır (Bauman, 1999, s.75).

Kentte yaşanan yoksulluğun topluma etkisi doğrudan doğruya aile kurumu üzerinden başlamıştır. İşsiz kalan ve temel gereksinimlerini karşılamak ve geçimini sürdürmek zorunda olan aileler, geliri iyi olan ya da ortalama asgari bir gelir getiren makul standart bir işe sahip olamadıkça, düşük ücretli ve kayıt dışı işlere yönelmek zorunda kalmışlardır (Akkan, 2022, s.54). Aile bireylerinden yalnızca erkek eşin çalışması ile kent hayatında yaşam koşullarına yeterince sahip olunamayacağını anlayan aileler, çareyi çocuklarını çalıştırmakta bulmuşlardır. Sokakta çalışan bu çocuklar arasında küçük ölçekli işletmelerde kayıt dışı çalışarak ailesine destek olan çocuklar bulunduğu gibi sokakta seyyar satıcılık yaparak veya çöpten eşya ya da yiyecek toplayarak çalışan çocuklar da bulunmaktadır (Kasatura, 2002, s.217).

2019 yılı itibariyle Türkiye'deki toplam nüfusun %27,5'ini çocuklar oluşturmaktadır. 2030 yılı itibariyle ise çocuk nüfusunu toplam nüfusun %25,6'sını oluşturması beklenmektedir (TÜİK, 2019; Cumhurbaşkanlığı 2025 Yılı Programı) Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın tespitine göre 2017-2020 yılları arasında toplam 20.176 çocuğun sokakta çalıştığı belirtilmektedir. 2023 yılı için 171.213 çocuğun velayet altına alındığı, boşanma sayılarındaki artışla beraber tek ebeveynli ailelerin de giderek çoğaldığı ve bu ailelerin sosyo ekonomik sorunlarının ortaya çıktığı görülmektedir.

Türkiye'de rakamsal olarak ne kadar sokak çocuğu bulunduğu ile ilgili net bir veri bulunmamaktadır. 2006 yılında UNICEF'in Türkiye'de yaptığı çalışmaya göre yaklaşık olarak 40 ila 80 bin kadar sokak çocuğu olduğu tespit edilmiştir. Ülkemizin yoğun göç alan bir ülke olması, bu konuda sağlıklı bir araştırma yapılmasını ve hâlihazırda güncel net bir veriye sahip olmamızı engellemektedir (Çolak & Kahrıman, 2022, s.82).

Öte yandan Türkiye, bünyesinde en çok mülteci çocuk barındıran ülkeler arasında ilk sırada yer almaktadır. Yaklaşık olarak 1 milyon 700 bin mülteci çocuk olduğu tahmin edilmektedir (UNICEF Türkiye, 2024). Bu çocukların önemli bir kısmının zorla sokaklarda dilendirildiği, mendil satmaya zorlandığı, atölyelerde çalıştırıldığı, hatta yetişkinlerin dahi çalışmakta zorlanacağı iş kollarında çalıştırıldığı ve bir kısmının çete gruplarına satıldığı görülmektedir. Ailelerin ise kimi zaman bu yasa dışı ticarete ses çıkarmadığı görülmektedir. Bu çocuklar sokaktaki tehlikeli çete grupları tarafından istismara açık halde bulunmaktadır (Çolak & Kahrıman, 2022, s.87).

2006 ila 2007 yılları arasında İstanbul ve Ankara’da yaşayan 1526 çocukla ilgili yapılan başka bir araştırmaya göre, sokakta çalışan çocukların ailelerinin %67’sinin çocuğun çalışmasına onay verdiği; bu sokak çocuklarının %52’sinin geceyi dışarda geçirdiği, bunun en büyük nedeninin ise yine aynı araştırmaya göre eve gitmek istememe nedenine dayandığı görülmektedir. Buna yakın bir oran da gezmek ve eğlenmek için eve gitmek istemediğini ifade etmektedir. Bu çocuklar arasında uyuşturucu madde kullanım oranının %25 olduğu ve uyuşturucu kullanan çocukların yarısının günde birden fazla kez madde kullandığını belirttiği bu çocukların %35’inin daha önce cinsel ilişki yaşadığını belirttiği bunların neredeyse %10’unun zorla cinsel ilişki yaşadığını ifade ettiği, çocuğun ilk kez suç işleme eylemini nerede gerçekleştirdiği sorulduğunda %71’inin sokakta cevabını verdiği ve %27’sinin bunu para için yaptığı, şimdiye kadar hastaneye, doktora müracaat edecek düzeyde şiddete maruz kalıp kalmadığı sorulduğunda %31’inin evet cevabı verdiği, en çok şiddet gördüğü kişinin ise %36 ile tanımadığı birisinden şiddet gördüğünü belirttiği, çocuğun arkadaşları arasında sokakta yaşayan arkadaşı olanların grubun %36’sını oluşturduğu, ilk kez evden ayrıldığında çoğunluğunun 15-17 yaşında olduğu ve evden ayrılma sebebi olarak ekonomik sebepler ile aile içi şiddet kaynaklı sebepler bildirildiği, bu çocukların %76’sının ailesi ile ilişkisinin bir şekilde devam ettiği, evden kaçan çocukların %48’inin ise başka bir kente kaçtığı saptanmıştır (İçli, 2009).

Ülkemizde yapılan bir diğer araştırmaya göre parçalanmış ailelerden gelen çocukların oranı %57, anne babasıyla birlikte yaşayanların oranı ise %43 olarak saptanmıştır. Parçalanmış aileden gelen çocukların üvey kardeşi olanların oranı %74’tür. Yine 2002 yılında yapılan başka bir araştırmaya göre koruma altındaki çocukların annelerinin %95’inin, babalarının %54’ünün okuryazar olmadığı görülmüştür (İstanbul Planlama Ajansı İstatistik Ofisi, 2020).

Türkiye’de yapılan araştırmalar göstermiştir ki, sokak çocuklarının pek çok açıdan benzer yaşam öykülerine sahip oldukları, çoğunluğun aynı demografik, sosyo-ekonomik özellikler taşıdıkları, birçoğunun parçalanmış aileden geldikleri, baba faktörünün ortak biçimde işsiz ya da mesleksiz olduğu, sosyal güvencelerinin olmadığı annelerinin ise hiçbir işte çalışmadığı, ev hanımı olduğu, dolayısıyla sokağa itilme nedenleri ile aile yapıları ve sosyal durumlarının benzer olduğu görülmektedir. Modernitenin etkisiyle yaşanan toplumsal değişim neticesi ailenin geleneksel işlevini yitirmesi ve toplumsal değerlerin yozlaşması, toplumsal normların tanınmaması sokak çocukları sorununun tüm dünyada ve ülkemizde yaygınlaşmasına neden olmuştur.

Türkiye’de Sokak Çocuklarını Koruyucu Yasal Düzenlemeler

4721 sayılı Türk Medeni Kanunu’nda (TMK) çocuk kavramı tanımlanmıştır. Buna göre, çocukluk kişiliğin kazanılmasıyla başlamakta ve on sekiz yaşın doldurulmasıyla son bulmaktadır (TMK, m.11/I). Sokak çocukları ile ilgili ise mer’i mevzuatımızda özel bir yasal düzenleme bulunmamaktadır. Çocukları korumaya yönelik hükümlerin tek bir çatı altında toplanmadığı, dağınık olarak yer aldığı görülmektedir. Bu nedenle genel nitelikteki yasal düzenlemeler önemini korumaktadır. Türk pozitif hukukuna göre çocuk haklarının korunması için çok sayıda hukuki yol öngörülmektedir. Bunların başında, TMK ve 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu (ÇKK) gelmektedir. Genel kurallara göre tanınan çocuk haklarının gelişen ve değişen insan yaşamı ile toplumsal hayat karşısında çerçeve olarak belirlenmesi oldukça yerindedir. Böylece, her somut olaya göre hâkim tarafından yapılacak inceleme ile çocuğa yönelik bir hak ihlali olup olmadığı belirlenerek, güncel gelişmelere göre yasanın yorumlanması imkânı doğacaktır.

Anayasaya göre, “*Kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. Küçükler ve kadınlar ile bedenî ve ruhî yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar*” (T.C. 1982 Anayasası m. 50). Bu hüküm, güçsüzlerin ve zayıfın korunması ilkesine istinaden çocukları da ekonomik anlamda istismardan korumaktadır (Senemoğlu, 2001). Zira, belirli bir yaşın altında olan çocukların çalıştırılması, ekonomik istismar anlamına gelmektedir. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde (BMÇHS) çocuğun her türlü istismara karşı, taraf devletler başta olmak üzere ilgili kurumlar ve anne baba tarafından korunması ilkesi düzenlenmiştir (BMÇHS, m.19). Çocuğun yasanın öngörmediği yaşta çalışması başta Anayasa’da düzenlenen zorla çalıştırma yasağı olmak üzere 2003 tarihli ve 4857 sayılı İş Kanunu’na (2003, m.71) da aykırılık teşkil edecektir. Buna göre, 15 yaşın altında olan çocukların çalıştırılması yasaklanmıştır. O halde çalıştırılması yasak olan bu çocukların çalışması için baskı yapan ebeveynlerin bu eylemleri ulusal ve uluslararası hukuku ihlal etmektedir. 4857 sayılı İş Kanunu’nda çocuk istihdamına ilişkin hususlar da bulunmaktadır. Yasada, 15 yaşın altında bulunan çocukların çalıştırılmasının yasaklandığı, istisna ile belirtilmiştir. İstisnai hükme göre ilköğretimi tamamlayan 14 yaşını doldurmuş çocukların fiziksel ve zihinsel gelişimlerine engel teşkil etmeyecek hafif işlerde çalıştırılabileceği bildirilmiştir. Çocuk işçilerin çalıştırılabileceği işlerde çocukların gelişimlerinin, kişisel özelliklerinin ve kabiliyetlerinin dikkate alınmasını ve çalışmasının eğitimine engel teşkil etmeyecek şekilde olması gerektiği de ayrıca düzenlenmektedir (İş Kanunu, m.71; Günöz, 2007).

TMK’nın çocuğun korunması başlıklı düzenlemesinde şu hükümlere yer verilmektedir: “*Çocuğun menfaati ve gelişmesi tehlikeye düştüğü takdirde, ana ve baba duruma çare bulamaz veya buna güçleri yetmezse hâkim, çocuğun korunması için uygun önlemleri alır*” (TMK, m.346). Bu hükmün uygulanabilmesi için iki şartın bir arada gerçekleşmesi gerekmektedir. Bunlardan biri, çocuğun menfaati ve gelişimi tehlikeye düşmüş olmalıdır. Diğer şart ise ana baba tehlikeye çare bulamamış olmalıdır. Bu şartların meydana gelmesi halinde hâkim uygun tedbirleri alabilecektir. Çocuğun menfaati ve gelişimi kavramını çocuğun maddi (bedensel) ve manevi (zihinsel) olarak geniş biçimde ele almak gerekmektedir. Çocuğun maddi ve manevi menfaatlerinin zarar görme tehlikesinin varlığı, henüz zarar doğmasa dahi yeterli görülmüştür. Burada öncelikli yükümlülük ana ve babaya yüklenmiş olup ana ve babanın çocuğun içinde bulunduğu tehlikeyi bertaraf etmeye güçleri yetmediği takdirde hâkim devreye girmektedir. Çocuğun menfaatlerinin ihlal edici davranışlar ise aile dışından gelebileceği gibi ebeveynler tarafından da kaynaklanması mümkündür. Çocuğun menfaatini ihlal edenin anne baba olduğu durumlarda ise artık ana babanın duruma çare bulmasını beklenmeden çocuğun korunması için gerekli önlemler doğrudan hâkim tarafından alınmalıdır. Örneğin zihinsel ve ahlaki gelişimi için olumsuz bir işte çalışmasının ya da madde kullanımının ana baba tarafından teşvik edilmesi veya ana baba tarafından çocuğun zorla çalıştırılması durumlarında somut olayın özelliklerine göre anne babanın uyarılması, rehberlik ve danışmanlık aldırılması, ailenin denetime tabi tutulması, çocuğa eğitim kayyımı atanması, bu kararların uygulanıp uygulanmadığının kontrol edilmesi için bir kişi veya merciinin görevlendirilmesi gibi önlemlere hâkim tarafından başvurulabilir (Baygın, 2010, s.326).

TMK’nın çocukların yerleştirilmesi başlıklı düzenlemesinde ise, çocuğun anne ve babadan alınarak başka bir aile yanına veya kuruma yerleştirilebilmesi için bazı şartlar öngörülmüştür. Buna göre hâkim tarafından bu tedbire hükmedilebilmesi için çocuğun bedensel ve zihinsel gelişiminin tehlikede olması ya da çocuğun manen terk edilmiş olması gerekmektedir. Söz konusu tedbire başvurulabilecek bir diğer durum ise, çocuğun aile içinde bulunmasının, ailenin huzurunu katlanılmayacak derecede bozması halidir. Bu durumda da çocuğun yerleştirilmesi tedbirine karar verilebilecektir. Diğer yandan

nafakaya ilişkin hükümler saklı olmak üzere çocuğun ve ailesinin anılan tedbir nedeniyle doğacak masrafları karşılama gücü olmayabilir. Bu durumda yapılan giderlerin devlet tarafından karşılanacağı belirtilmiştir (TMK, m.347).

Bu düzenleme ile çocukların maruz kaldıkları ihmal ve istismar eylemlerinin ebeveynlerinden kaynaklı olması halinde söz konusu ihmal ve istismardan korunması amaçlanmaktadır. İhmal ve istismarın yaşanması durumunda yapılması gerekenler belirtilerek, çocukların karşılaşılabilecekleri zararlarının minimize edilmesi ya da ileride karşılaşılabilecek olumsuz durum ve davranışların önlenmesi amaçlanmıştır; çocuğun velayetinin gerekli hallerde anne babadan alınarak, koruyucu ebeveyn ya da Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü bünyesine yerleştirilmesi ile sonuca bağlanmıştır (Özdemir & Ruhi, 2018, s.89).

Çocuğun psikolojik ve sosyolojik gelişimine katkı sağlamak amacıyla veli tarafından, aile ortamı içinde yetiştirilmesi öncelik olduğundan hâkimin, çocuğu anne babadan ayırması bazı şartlara bağlanmıştır. TMK m. 347'ye göre çocuğun, anne babadan alınarak bir aile yanına verilmesi veya bir kuruma yerleştirilmesi için zihinsel ve bedensel gelişimi tehlikede bulunmalı veya manen terkedilmiş olmalıdır. Çocuğun menfaatinin, kural olarak, ebeveynleri ile birlikte yaşamak olduğu kabul edildiğinden bu yaptırımlara, diğer yaptırımların sonuçsuz kalması halinde son aşamada başvurulacaktır. Zaten kanun sistematığının kademeli yaptırımlar öngörmesinin arkasında yatan neden de budur. Buna rağmen durumun ciddiyetine göre hâkim, m. 347'ye dayanarak çocuğun başka bir ailenin yanına veya bir kuruma yerleştirilmesine karar verebileceği gibi m. 348'e göre velayetin kaldırılmasına da hükmedebilecektir (Baygın, 2010, s.336).

TMK'nın velayetin kaldırılması başlıklı düzenlemesinde ise, anne ve babada olan velayet hakkının hangi hallerde kaldırılacağı düzenlenmiştir. Buna göre velayetin kaldırılmasına karar verilebilmesi için öncelikle çocuğun korunmasına ilişkin diğer önlemlerin yeterli olmayacağını önceden anlaşılması veya bu önlemlerden netice alınamaması gerekmektedir. Bununla birlikte, velayetin kaldırılmasına karar verilebilmesi için anne babanın deneyimsiz olması, hasta olması, başka bir yerde ikamet etmesi ya da bu sayılan nedenlere benzer bir başka bir nedenle velayet görevinin yerine getirilememiş olması gerekmektedir. Yine anne ve babanın çocuğa karşı sahip olduğu yükümlülükleri ağır biçimde savsaklaması ya da çocuğuyla yeterince ilgilenmemesi hali de velayetin kaldırılması sebepleri arasında düzenlenmiştir (TMK, m.348).

Bu düzenleme incelendiğinde, velayetin kaldırılmasına ilişkin asıl amacın çocuğun korunması olduğu ilk fıkradan anlaşılmaktadır. Bu hükme başvurabilmek için diğer önlemlerden bir sonuç alınamaması ya da yetersiz kalacağına anlaşılması gerekmektedir. Çocuğun yüksek menfaatleri göz önünde bulundurularak gelişimi ve yetiştirilmesi güçse, velayet hakkının kaldırılması gündeme gelebilir. Ancak bunun için, velayet hakkının amacı doğrultusunda kullanılmadığının, diğer deyişle, velayet hakkının çocuğun yararına hizmet etmediğinin ispatlanması gerekmektedir. Bu durumun ispatı halinde öncelikle kanunun hâkime tanıdığı önlemlere kademeli olarak başvurulabilecektir. Kanunda belirtilen önlemlerin sırasıyla hiçbirinden olumlu sonuç alınmadığı takdirde ise son çare olarak velayetin kaldırılması yoluna başvurulabilecektir (Akıntürk & Ateş, 2016, s.406; Özdemir & Ruhi, 2018, s.93).

Çocuğun korunmasına ilişkin temel düzenlemelerden bir diğeri olan ÇKK'nın giriş kısmında da belirtildiği üzere korunma ihtiyacı olan veya suça sürüklenen çocuklar bu kanun kapsamındadır. Korunmaya ihtiyacı olan çocukların hak ve esenliklerinin güvence altına alınmasına ilişkin usul ve esasların bu kanunda düzenlendiği belirtilmektedir (ÇKK, 2005, m.1). Bu çerçevede, yasada çocuğun

zihinsel ve sosyal gelişimine destek olmak ve tehlikeleri önlemek amacıyla bir takım tedbirler öngörülmüştür. Kanunda korunmaya ihtiyacı olan çocuk; bedensel, zihinsel, ahlaki, sosyal ve duygusal gelişimi ile kişisel güvenliği tehlikede olan, ihmal veya istismar edilen ya da suç mağduru çocuk olarak tanımlanmıştır (ÇKK, m.3). Sokak çocukları da koruma ihtiyacı olan çocuk kapsamına girmektedir. Bu noktada, toplumun kolektif ödev bilinci ve kamusal makamların resen harekete geçme zorunluluğunun devreye girmesi gerekmektedir. Bunun için özellikle kamusal makamları ihbarda bulunmaya zorlayıcı yasal düzenlemelere ihtiyaç vardır (Balo, 2009).

Mevcut yasal düzenlemelere göre bir çocuğun hukuka aykırı olarak çalıştığını veya ihmal ya da istismar edildiğini (fiziksel, ruhsal, psikolojik, ekonomik, cinsel) ve madde bağımlılığı içinde olduğunu, öğrenen her ilgili, çocuğun korunması için mahkemeye başvurabilir. O halde, durumdan haberdar olan komşu, akraba, aile hekimi, hâkim, Cumhuriyet Savcısı, sosyal çalışmacı, psikolog, öğretmen, muhtar, aza, vs. ilgili kabul edilebilecektir. Bunlar dışında çocuğun korunmasını gerektiren durumdan herhangi bir şekilde haberdar olan sivil toplum kuruluşları, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nda çalışmakta olan Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü personeli de hâkime başvurabilecektir (Özdemir & Ruhi, 2018). Bununla beraber bakanlık bünyesinde gerekli çalışmalar yürütülmekte ise de genelde ihlal ortaya çıktıktan sonra harekete geçildiği görülmektedir. Uygulama ve yapılan çalışmalar yerinde ise de yeterli değildir. Aynı zamanda her aileye özgü önleyici danışmanlık ve izleme faaliyetleri artırılmalıdır.

ÇKK'ya göre, korunma ihtiyacı olan sokak çocuğunun tespiti halinde, adlî ve idarî merciler, kolluk görevlileri, sağlık ve eğitim kuruluşları, sivil toplum örgütleri, bu durumu Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na haber vermekle yükümlüdür (ÇKK, m.6). Uygulanması talep edilen yaptırımların ve çocuğu koruyucu önlemlerin belirtildiği kanunda, koruyucu ve destekleyici tedbirler; danışmanlık, eğitim, bakım, sağlık ve barınma konularında alınacak tedbirler olarak düzenlenmiştir (ÇKK, m.5).

6328 sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu'nda (KDK, 2012, m.7) çocuk ombudsmanlığı; denetçilerden birinin çocuk ve kadın hakları konusunda görevlendirilmesini içeren bir madde ile düzenlenmiştir. UNICEF-Kamu Denetçiliği Kurumu (KDK) işbirliğiyle "KDK Çocuk" web sitesi hizmete sunulmuştur. Site ile çocuklara; haklarının ihlal edildiğini hissettikleri durumlarda bu site üzerinden şikâyet etme imkânı tanınmaktadır. 2014 yılından bu yana konu ile ilgili, Kamu Denetçiliği Kurumuna, www.kdkcocuk.gov.tr web sitesi üzerinden başvurulabilmektedir.

Bu konuda hukuksal düzenlemelerin görev ve sorumlulukların tayini ile caydırıcı nitelikteki cezai hükümlerin bulunduğu normların varlığı ve uygulanır olması sokak çocuklarını korumaya yönelik olarak hukuki mücadelenin olmazsa olmazlarıdır. T.C. Anayasası'nın "*Gençliğin Korunması*" başlıklı 58/2 maddesinde "*Devlet gençleri alkol düşkünlüğünden uyuşturucu maddelerden, suçluluk, kumar ve benzeri kötü alışkanlıklardan ve cehaletten korumak için gerekli tedbirleri alır*" (Anayasa m.58/2) düzenlemesi bulunmaktadır.

1983 tarihli 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu, korunmaya muhtaç olan çocuklara yönelik sosyal hizmet faaliyetlerinin yürütülmesine esas olmak üzere hazırlanmıştır. Sokak çocuklarına yönelik olarak bu kanun kapsamında koruma, bakım sağlık, eğitim gibi sosyal hizmetlerin sunulması hedeflenmektedir. Sokakta yaşayan ya da ailesi yanında güvende olmayan ve gelişimleri tehlikede olan çocukların korunması ve bakımına yönelik tedbirlerin alınabilmesi kanun kapsamında mümkün olup sokak çocuklarının kuruma yerleştirilmesine olanak tanınmaktadır.

Çocukları Sokağa İten Sebepler

Toplumda genel olarak sokak çocuklarına bakış açısı hoş değildir. Adeta amiyane tabirle öcü gibi görülmektedirler. Dışardan birinin gözünde çoğu zaman serseri, terk edilmiş, dışlanmış, evsiz, hırsız ve potansiyel suçlu gözüyle bakılmaktadır. Bununla birlikte bir kesim de acıma duygusu ile yaklaşmaktadır. Bu şekilde bir yaklaşım da sokak çocuklarını ötekileştirmekte ve çocukların içsel dünyasında kendilerini hakir görmelerine neden olabilmektedir. Bu da çocukların topluma olan kinini artırmakta, güven duygularını azaltmaktadır. İçinde buldukları kırılmalı ruh hali nedeniyle yalnızca kendileri ile aynı şartlara sahip olan sokak çocukları ile birlikte grup olarak hareket etmekte ve içinde buldukları koşullar nedeniyle birtakım suçları işleyebilmeyi kendilerine hak olarak görmektedirler (Arabacı, Taş & Dikeç, 2017, s.139).

Ailesinde beklediği karşılığı bulamayan çocuk, sokakta ise bambaşka bir rol üstlenmektedir. Suç işlemenin kendisine sokakta bir üstünlük kazandırdığı algısıyla hareket eden sokak çocukları, sokakta her türlü olumsuzluğu yaşamasına, ruhsal fiziksel şiddete ve istismara maruz kalmasına, hatta ölümle yüz yüze gelmesine karşın varlığının sokak ortamında kabul görülüyor oluşu, çocuğu sokağa daha da bağlamaktadır. Böylece aile korumasından uzak olan çocuk, çete liderlerinin, alkolik ya da sokakta yaşayan madde bağımlılarının korumasına muhtaç kalmakta ve bu kişiler tarafından istismar edilmektedirler (Çolak & Kahrimen, 2022, s.86; Şener & Serdar, 2015).

Sokak çocukları ile ilgili araştırmalarda çocuğun sokağa itilmesinin başlıca nedenlerinin yoksulluk, nüfus artışı, göç, gecekondulaşma, çarpık kentleşme gibi sosyo ekonomik nedenlere dayandığı görülmektedir. Güneş ve Kalaycı (2004) tarafından yapılan araştırmada, çocukları sokağa iten nedenlerin göç ve kente uyum sorunları, çocuğun aile ekonomisine destek sağlama isteği, arkadaş gruplarının yönlendirmesi, aile içi şiddet, cinsel istismar, parçalanmış aile sorunu, sokağı cazip kılan özgürlük hissiyatı ve her türlü denetimden uzak oyun salonlarına yönelik ilgi olduğu tespit edilmiştir. Dünya Sağlık Örgütü (2003) nezdinde yapılan araştırma sonuçlarına göre çocukları sokağa iten nedenlerin aile ve ekonomik nedenlere dayandığı, para kazanarak ailelerine katkıda bulunmak, aile içi şiddetten kurtulmak, barınma ihtiyacını karşılamak ve çocuğun koruma altına alındığı kurumlardan ayrılmak isteme nedenlerine dayandığı görülmektedir. Ekonomik nedenler bağlamında Çocuk İş Gücü Anketi üzerinden yapılan araştırma sonucunda 6-17 yaş aralığındaki 15 milyon 247 bin çocuğun % 5,9'unun çalışma hayatında yer aldığı görülmektedir (TÜİK, 2013).

İstanbul'da yaşayan çocuklar üzerinde yapılan araştırmada, sokakta yaşayan 114 çocuğun %25'inin sokakta yaşamaya başlamadan önce evinde şiddet gördüğü saptanmıştır. Bu çocukların sokağa itilmesinin başlıca sosyo ekonomik nedenlerinin göç, dengesiz kentleşme, yoksulluk olduğu belirtilmektedir. Öte yandan bu çocukların annelerinin %59,6'sının babalarının ise %35'inin okuryazar olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Sokak çocuklarının ailelerinin %47 sinin parçalanmış ailelerden olduğu, çocuk yuvasında kalan çocukların %93,10'unun da yine parçalanmış ailelerden geldiği görülmektedir. (Barış, 2008, s.102). Mersin'deki sokak çocukları üzerinde yapılan çalışmada, yoksulluk içinde olduğu ve çocuklarını sokakta çalıştırdığı tespit edilen ailelerden her 5 kişiden 2'sinin çocuğunun sokakta çalışmasını olumlu bir şekilde karşıladığı ya da bu duruma itiraz etmediği görülmektedir (Yetim & Çağlayandere, 2007). Diyarbakır ilinde yapılan araştırmada, Çocuk Şube Müdürlüğüne gelen 30 çocuğun % 73,4 ünün 10 yaşından önce sokakta yaşamaya başladığı ve aynı zamanda sokakta çalıştıkları ve bu çocukların % 40'ının çöp toplamak gibi hijyen koşullarından uzak işlerde çalıştığı tespit edilmiştir (Kızmaz & Bilgin, 2010).

UNICEF'in 1998 yılındaki raporunda Türkiye'de çocukların sokağa itilmesinin başlıca sebeplerinin varlıklı ve yoksul aileler arasındaki gelir farkının büyümesi, boşanmış ve tek ebeveynli ailelere yönelik yetersiz hizmet sunan kurumların varlığı olduğu belirtilmektedir (Tuncel, 2003; Şener & Serdar, 2015). Ayrıca çocukların sokakta çalışmasının sebepleri arasında iç göç bulunduğu, doğu illerinden batı illerine göç eden ailelerin yaşadıkları kente uyum ve işsizlik sorunlarından dolayı çocuklarını sokakta çalıştırdıkları belirtilmektedir (Erbay, 2013). Böylece hem kentleşme hem de işsizlik sorunları bir araya gelerek bunun sonucunda çocukların sokakta çalışmak zorunda kaldığı görülmektedir (Alacahan, 2010). Bununla birlikte Suriye'de yaşanan savaş dolayısıyla ülkemize gerçekleşen dış göçte sokak çocukları sorununun daha da büyümesine neden olmuştur (Kelebek, 2017).

Ülkemizde evden kaçma yaş yoğunluğunun genellikle 12-18 yaş aralığında olduğu, erkek çocuklarının kız çocuklarına göre daha fazla evden uzaklaştığı (%16 kız, %84 erkek), kız çocuklarının çoğunlukla cinsel istismara uğrayarak sokağa itildikleri ve fuhuşa zorlandıkları, erkek çocuklarının ise daha çok şiddet eğilimli oldukları ve bu çocukların genellikle yoksul ailelerin çocukları oldukları yapılan araştırmada ortaya konulmuştur (Aksoy & Ögel, 2005, s.165).

Çocukların evden uzaklaşma ve sokağa itilme sebeplerine genel olarak bakıldığında; anne babanın ayrılması ve parçalanmış aile yapısı, aile tarafından zorla çalıştırılma, anne babanın eğitimsiz oluşu, ailenin yoksulluğu, aile içi huzursuzluk, babanın geçimsiz ve alkolik olması, ailedeki iletişim eksikliği, sevgisizlik, aile içi şiddet, cinsel istismar, çocuğun ilgisiz bırakılması, evin fiziksel koşullarının yetersiz olması, şehir hayatına uyum sağlayamama, okul hayatındaki başarısızlık, aile baskısı, arkadaş ortamından etkilenme, boşanma sonrası anne ya da babanın sonraki evliliğiyle ortaya çıkan üvey anne baba ve üvey kardeş problemleri karşımıza çıkmaktadır. Çoğunlukla aile kaynaklı özel sebepler öne çıkmakla birlikte, ekonomik yoksulluk, eğitimsizlik, gecekondulaşma, medya, kültürel yozlaşma sonucu yaşanan toplumsal değişim ve göç ile kent yaşamına ayak uyduramama ve okula adapte olamama gibi diğer sebepler de çocukların sokağa itilmesinde etkili olmaktadır (Şener & Serdar, 2015).

Sokak Çocuklarının Karşılaştıkları Riskler

Sokak çocukları sorunu geçtiğimiz yüzyıldan bu yana artarak devam etmektedir. Bu sorun kadim bir sorun ise de hiçbir zaman günümüzdeki olduğu gibi tehlikeli boyutlara ulaşmamıştır. Sokakta bulunmak birçok riskleri taşımaktadır. Hırsızlık, trafik kazası gibi kriminal ve hayati tehlikeler yanı sıra oyundan uzak kalma, eğitim ihtiyacını karşılayamama gibi çocuğun gelişimini engelleyen nedenler de bulunmaktadır (Nalkur, 2009; Karataş, 2016). Bilgin (2012) sokak çocuklarının hırsızlık, kapkaç yasadışı madde ticareti gibi suçları işlemek amacıyla kurulan suç örgütlerinde yer aldıklarını ve bu çocukların bir kısmının zaman zaman terör örgütlerinin sokak eylemlerine de katıldıklarını ifade etmektedir. Ayrıca sokak çocuklarının yol kenarlarında trafik ışıklarında dilencilik ve satıcılık yaparken trafik kazası riski altında olduğunu, ancak daha önce çok kez kaza geçirdiklerinden bu durumu normalleştirdiklerini belirtmektedir.

Yapılan bir araştırmada sokakta çalışan çocukların %34,98'inin sokakta çalışmaktan güven duymadıkları, bunun nedeninin %22,34 ile kötü davranan yetişkinlerden, %21,28'inin sarhoşların davranışlarından, %10,64'ünün kaçırılma riski yaşamasından, % 9,57'sinin trafik kazası ihtimalinden, %3,19'unun cinsel taciz riskinden kaynaklandığı belirtilmiştir (Çırak & Çivitci, 2004; Karataş, 2016). Bu çocukların sokakta en sık karşılaştıkları riskler arasında gasp çetesi, fuhuş mafyası gibi yasadışı örgütlere girme, sokakta başkası tarafından işlenen suçtan sorumlu tutulma, yaralanma, can kaybı, zihinsel gelişimin engellenmesi, psikolojik baskı, suça bulaşma, faili meçhul suçların üstüne kalması

riski gibi çok çeşitli riskler bulunmaktadır. Sokaktaki risklerden biri de bulaşıcı hastalıklardır. Her türlü hijyenden yoksun olan sokak koşullarında yaşayan çocuklar, sokaklarda banyo yapma, diş fırçalama gibi temel kişisel temizlik ihtiyaçlarını karşılama imkânından da yoksundurlar.

Sokak çocukları sorunu tüm insanlığın sorunu olmakta ve her geçen zaman yeni sorunlar da bununla birlikte anılmakta, yeni rizikolar meydana gelmektedir. Tüm dünyada ve ülkemizde çocukları bekleyen en önemli tehlikelerin başında sokağa itilme ve madde kullanımı gelmekte, madde ile tanıştıktan sonraki süreçte ise çocuklar madde bağımlılığı riski altına girmektedir (Aksoy & Ögel, 2005). Madde kullanan sokak çocuklarının %51'inin maddeyle sokakta tanıştıkları görülmektedir (Barış, 2008, s.117). Çocuğun sokakla tanışması demek madde ile tanışması anlamına da gelebileceğinden çocuğun sokaktaki risk düzeyi oldukça yüksektir. Özellikle uyuşturucu uyarıcı madde kullanımının yaygınlaşması ve maddeye erişimdeki kolaylığın artması, sokak çocukları sorununu bu yönüyle daha da önem verilmesi gereken bir konu haline getirmiştir (Öztürk, 2012, s.188). Bu nedenle madde bağımlılığının hem madde bağımlısı sokak çocuğu için hem de tüm toplum için hayati riskler taşıyan bir olgu olduğunu belirtmeliyiz (Arabacı, Dikeç & Taş, 2017, s.138). Uyuşturucu maddeler, kimyasal özellikleri nedeniyle merkezi sinir sistemini etkileyerek zihinsel işlevlerde değişikliklere neden olmakta ve kişide bağımlılık oluşturabilmektedir (Sayım, 2000, s.9). Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi tarafından 2021 yılında yayınlanan raporda 2010 ila 2019 yıllarında madde kullanımının %22 oranında arttığı, yine 2022 yılında yayınlanan raporda 2010 yılından 2020 yılına kadar dünya genelinde uyuşturucu kullanımının %26 oranında artış gösterdiği belirtilmektedir.

Sokak çocuklarının madde kullanım sebeplerine bakıldığında, madde kullanımının genellikle acıya karşı duyarsız hale gelmek, dayanıklı olmak, zorluklara göğüs germek için var olan bu dezavantajlı durumdan kendilerini kurtaracağına dair inançla madde kullanımına başladıkları ve aynı nedenlerle kullanmaya devam ettikleri görülmektedir. Bunun yanında mutlu olmak, hayal kurmak ya da temel gereksinimlerini karşılayabilmek için insanlardan bir talepte bulunurken utanmamak ya da kendini koruma içgüdüğü ile uyanık kalma süresini olabildiğince uzatarak istismar ve zarar görmekten korunmak için de maddeye başvurulduğu görülmektedir (Aksoy & Ögel, 2005). Maddeye ulaşım kolaylığı da maddeye başlanmasında etkilidir. Gençlerin zaman geçirdiği eğlence mekânlarında yeterli denetimin bulunmaması halinde kolaylıkla maddeye erişim sağlanabilmektedir (Ögel, Tamar, Evren, Çakmak, 2003, s.242-245). Genç yaşta olmak, ergenlik çağına olmak ve çocuk olmak madde bağımlısı olmak için risk taşıyan faktörlerdir (Demirel & Balcıoğlu, 2015, s.8).

Öte yandan Aksoy ve Ögelin (2005, s.163) yaptığı çalışmada sokakta yaşayan çocuklar arasında yapılan araştırmaya katılan çocukların %20,6'sının kendine zarar verme öyküsünün olduğu ve kendine zarar veren çocukların %76,4'ünün madde kullananlar olduğu saptanmıştır. Bununla birlikte madde kullananların kullanmayan çocuklara göre kendine zarar verme eğiliminin 6 kat daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Sokakta yaşayan 103 çocuk hakkında yapılan araştırmada, bu çocukların %83,5'inin eğitim düzeyinin ilköğretim düzeyinde olduğu, araştırmaya katılan bu çocukların % 59,2'sinin aile yapısının çekirdek aile şeklinde olduğu, %34'ünün ailesinde bir göç olgusunun mevcut olduğu, annelerin %42,7'sinin okuma yazma bildiği, babaların ise 72,8'inin ilköğretim düzeyinde eğitim seviyesine sahip oldukları, sokakta bulunma nedenlerinin %67'sinin aile ile olan uyumsuzlıklardan kaynaklandığının belirtildiği, madde ile tanışma ve madde kullanımına başlama sebeplerinin %38,8'inin arkadaş etkisiyle olduğu, %63,1'inin daha önce madde kullanımını sonlandırdığı ancak 50,8'inin yoksunluk sebebiyle tekrar başlamak zorunda kaldığı, kendine zarar verme oranının da yine madde kullananlarda %70,9

olduğu saptamış ve madde kullanım oranı arttıkça saldırganlık düzeyinin de arttığı tespit edilmiştir (Kaplan, 2015, s.81).

Ebeveynlerden öğretmenlere, sağlık personelinde emniyet ve adliye çalışanlarına, sivil toplum kuruluşlarına varıncaya kadar toplumun tüm kesimine bu konuda görevler düşmektedir (Arslan & Akbulut, 2017, s.162). Özellikle sivil toplum kuruluşlarının ve yerel yönetimlerin yapacakları sosyal faaliyetlerle madde kullanan çocukların tedavisinde öncül olmasının yanında madde kullanım riski taşıyan sokakta yaşayan çocukların toplum ile bütünleştirilmesine yönelik rehabilitasyon çalışmalarına da aracılık edilebilecektir. Böylece toplumun kırılğan gruplara karşı duyarlılığının artırılmasına da katkı sunulacaktır. Sivil toplum kuruluşlarının birey ve toplum arasında ve toplum ile devlet arasında bağ kurma konusunda esnek yapısı ile sürece yapacağı katkı tahminlerin üzerinde olmaktadır (Karaman, 2017, ss.15-20). Türkiye'nin sivil toplum kuruluşları bakımından insani yardım anlamında ön sıralarda bulunduğu, ancak sokak çocuklarına yönelik faaliyette bulunan sivil toplum kuruluşları bakımından Avrupa ülkelerine nazaran oldukça gerilerde olduğu belirtilmektedir (Yeter, 2019).

BMÇHS'nin 33. maddesinde çocukların yasadışı madde kullanımının önüne geçilmesi için açıkça devletlere ödevler yüklenmiştir. Buna göre sözleşmeye taraf devletlerin çocuklarının yasadışı maddelerden korunması amacıyla gerekli yasal düzenlemeleri yapmaları ve bu düzenlemelerde eğitime ve sosyal faaliyetlere dair devletin önleyici girişimlerde bulunmasına yönelik hükümlere yer vermesi gerektiği vurgulanmıştır.

Sokak çocuklarının madde bağımlılığından kurtarılması için öncelikle risk taşıyan gruplar mercek altına alınmalı ve bu kişilere yönelik farkındalık oluşturmak amacıyla toplumun tüm kesimlerine çeşitli bilgilendirme faaliyetleri düzenlenmelidir. Çünkü çocuklar sokakta yaşamaya başlamadan evvel de madde ile tanışmakta ve süreç bu çocuğun sokakta kalmasına ve sokak çocuğu olmasına doğru gitmektedir. Bununla mücadelede öncelikle koruyucu ve önleyici faaliyetler ile risk gruplarının madde ile tanışması engellenmelidir.

Sokak çocuklarına yönelik sosyal hizmet faaliyetinde bulunan mobil ekipler ve sokak ofisleri aracılığıyla ilk adım istasyonunda ilk müdahaleleri yapılan çocuklar, eğer madde kullanmakta iseler ilk müdahalenin ardından sosyal rehabilitasyon merkezine veya sağlık merkezine yönlendirilmektedirler. Uyuşturucu madde kullanımının yaygınlaşmasıyla artık sokak çocukları ile ilgili tespit ve müdahalede bulunurken madde kullanıp kullanmadığının belirlenmesi önem taşımaktadır. Zira madde kullanan çocukların öncelikle sağlık kuruluşuna yönlendirilmeleri gerekmektedir (Barış, 2008, s.64).

Sokak Çocuklarına Yönelik Sosyal Politika

Türkiye'de sokak çocuklarına yönelik olarak sosyal politikalar 2828 sayılı kanun çerçevesinde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yürütülmektedir. Sosyal devlet anlayışı çerçevesinde sokak çocuklarının sorunlarının tespiti ve çözümü noktasında çeşitli sosyal hizmet faaliyetlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Toplumun ihtiyaçlarına uygun olarak sosyal dışlanmayı ve eşitsizliği ortadan kaldırmak amacıyla alınan tedbirler ile ancak dezavantajlı durumun ortadan kaldırılması mümkün olmaktadır. Bu anlayış çerçevesinde sunulan sosyal hizmetlerin bütününe de sosyal politika denilmektedir. Toplumun refahı için sokak çocuklarına yönelik barınma, eğitim, sağlık, bakım ve güvenlik konularında sosyal politikalar önem taşımaktadır. Sosyal yardım amacıyla sokak çocuklarına geçici ya da sürekli olmak üzere kurumda bakım hizmeti verilmektedir. 18 yaşına geldiğinde kurumdan ayrılan çocuklara yönelik olarak ise yeni yaşam sürecine uyum sağlamak amacıyla kurulan vakıf evleri aracılığıyla sosyal hizmet desteğinin sağlandığı görülmektedir. Sosyal hizmetler bizzat kurum tarafından yerine getirildiği gibi

kimi durumlarda koruyucu aile bakımı ile veya gönüllü olarak sokak çocukları için hizmet sunan özel kuruluşlar ile de sosyal hizmet faaliyetleri yerine getirilmektedir (Kucur, 2016).

Sokak çocuklarını da kapsayan sosyal politikalara son yıllarda ayrı bir önem verildiği görülmektedir. Günümüzde sosyal politikalarda kamunun ödev anlayışının sivil toplum kuruluşlarıyla paylaşılması düşüncesi önem kazanmaktadır. Bu anlayış ile korunmaya ihtiyacı olan çocukların tespiti için her türlü teknolojik gelişmeden de faydalanılmaktadır. Bunun yanı sıra korunma ihtiyacı olan tüm çocukların doğrudan devlet koruması altına alınması her zaman mümkün olmamaktadır. Bu imkânın yanında çocuğun güven duygusu ile toplumla bir bütün içinde yaşaması gerektiği düşüncesiyle çocuğun yurt ortamından mümkün olduğunca uzak tutulması amaçlanmıştır. Tıpkı bir aile ortamı gibi oluşturulan birimlerle çocuğun ev ortamında kaldığı projeler hayata geçirilmiştir. 2010 yılında faaliyete geçen ve çocukların gelişimine destek olmayı amaçlayan çocuk evlerinde 2020 yılı itibariyle 5956 çocuk kalmaktadır (TÜİK, 2020). Sosyal hizmet uzmanları tarafından korunmaya ihtiyacı olan çocukların tespit edilerek gerekli önlemlerin alındığı 65 adet Çocuk Destek Merkezinde, 1347 çocuk hizmet almaktadır (Buran, 2019). 2015 yılı itibariyle faaliyete başlayan ÇOKİM, çocukların barınma ve bakım ihtiyaçlarını karşılamaktadır. 2016 yılında ülke genelinde 41 ilde 49 adet ÇOKİM olduğu görülmektedir. Bu birimlerde sokak çocuklarına ilk tespit ve müdahale yapıldıktan sonra ailelerine ya da ilgili kuruma yönlendirme hizmeti verilmektedir (Erdoğan, 2022, s.67).

2019 yılında faaliyete başlayan ÇODEP (Çocuk Destek Programı) ile çocukların eğitim hayatında destek olunması amaçlanmış olup 2019-2023 yılları arasında 11. kalkınma planı kapsamında Milli Eğitim Bakanlığı ile koordineli biçimde sokak çocuklarının eğitimini destekleyen projeler oluşturulmuştur. Ancak anılan uygulamalar bakanlık nezdinde kayıtlı olan çocukları kapsamı bakımından sınırlı bir etkiye sahip olup daha geniş projelere ihtiyaç bulunmaktadır (Erdoğan, 2022, s.60).

Almanya ve Türkiye'nin sokak çocuklarına yönelik eğitim politikaları üzerine yapılan bir araştırmada, Türkiye'de eğitimle ilgili genel amaçların yeterli olmadığı ifade edilmiştir (Tuncel & Senemoğlu, 2018). Kimsesiz çocukların eğitim hayatında dışlandığı ve damgalandığı, zorunlu temel eğitim sistemi mevcut olmasına karşın sokak çocuklarının eğitimden uzak bırakıldığı belirtilmektedir (İnce, Kasapoğlu & Sezek, 2014). Sosyal politikaların analizinde sokak çocuklarının bakımı ve barınmasına yönelik alınan tedbirlerde bazı eksiklikler olduğu görülmekte ise de özellikle eğitim, sağlık ve güvenlik konularında önemli derecede eksiklikler olduğu belirtilmektedir (Erdoğan, 2022).

2012 yılında sokak çocuklarını korumaya yönelik olarak ALO 183 hattı kurulmuştur. Ancak zamanla bu hat diğer sosyal hizmet faaliyetleri için de kullanılmaya başlanmış ve kullanım amacı dışına çıkmıştır. 2018 yılında ise faaliyete geçirilen mobil çocuk sosyal hizmet uygulaması ile ihbar hattı sistemi yeniden düzenlenmiştir. Yine sokak çocuklarının tespiti ve korunması için sokak ofisleri ile ilk yardım istasyonları faaliyette bulunmaktadır. Ancak çocukla ilgili alınan tedbirlerin ardından devam eden süreçte yeterli kontrol yapılmadığından bu çocukların yeniden sokaktaki yaşamına kaldığı yerden devam ettiği görülmektedir (Erdoğan, 2022, s. 62).

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından bakanlık olurlarına sunulan ve 16/03/2023 tarihli bakan oluru ile yürürlüğe konulan “Çocuklar Güvende Ekiplerinin Çalışma Usul ve Esaslarına İlişkin Yönerge” başlıklı düzenlemeye göre sokak çocuklarının gelişimi için her türlü riskten korunmaları ve refah içerisinde yaşamlarını sürdürmeleri amaçlanmaktadır. Çocuklar Güvende Programı için her ilde kurulması planlanan ekipler tarafından korumaya ihtiyacı olan çocuklara yönelik tespit, yönlendirme ve izleme faaliyetlerinde bulunulması öngörülmüştür. Sokakta ve okullarda

risk altındaki çocukların tespiti ve yönlendirme faaliyetini yapan ekipler tarafından sorunun tespiti ile ilgili çocuğa uygun olan hangi sosyal hizmet faaliyetinde bulunulması gerektiği rapor edilecektir. Bu program kapsamında, izleme faaliyetlerini sürdüren diğer bir ekip tarafından ise hakkında tedbir kararı bulunmayan ve herhangi bir sosyal hizmetten faydalanmayan çocuklara yönelik olarak faaliyetlerde bulunulacağı hüküm altına alınmıştır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2023).

Çocuklar Güvende Programı ile birbirinden farklı risk gruplarında yer alan çocukların ve ailelerin izlenmesi ve tespit edilen riskli çocuklara ve ailelere müdahale edilmesi amaçlanmıştır. Çocuklar Güvende Programı, Sosyal Hizmet Merkezleri (SHM) tarafından yürütülmektedir. Bu program çerçevesinde çocuklara ve ailelere yönelik olarak faaliyetlere bulunulmakta olup çocukların durumları muhtar, okul müdürü, din görevlisi belediye çalışanı gibi görevlilerle izlenmektedir. 2024 yılına ait verilere bakıldığında altı aylık ilk dönemde 51 ilde olmak üzere 7563 köyde ziyaretlerde bulunularak 34868 çocukla görüşüldüğü görülmektedir. Bu inceleme çerçevesinde toplamda 16022 aileye rehberlik hizmetinde bulunulmuştur. Çocuklar Güvende Ekiplerinin yaptığı incelemeler neticesinde risk grubunda olduğu görülen çocukları tespit ederek hem müdahale çalışmasında hem de izleme faaliyetlerinde bulunulduğu görülmektedir. Yapılan izleme faaliyetleri, hane ziyaretleri ve bu çocukların ailelerine yönelik rehberlik faaliyeti yanı sıra eğitim gördükleri kurumların ziyaretleri ile de gerçekleştirildiği ve bugüne kadar sosyal hizmet müdahalesi yapılan 337.018 çocuk olduğu görülmekle bu çocuklara yönelik olarak uygulanan tedbir kapsamında 2024 yılı Ağustos ayı itibarıyla 872.210 kişiye sağlık, 1.662.027 kişiye ise eğitim yardımında bulunduğu görülmektedir (Cumhurbaşkanlığı 2025 Yılı Programı, s.304).

Çocuklar Güvende Programı çerçevesinde 2024 yılı Ağustos ayı itibarıyla 393 ekip tarafından toplam 50293 çocuğa müdahale edildiği, bu çocukların 19500 ünün Suriyeli olduğu görülmektedir. Yapılan müdahalelerde sokakta dilencilik ve satıcılık yaptırılan ve zorla çalıştırılan çocukları korumak amacıyla her ilde konumlandırılan Çocuk Koruma Mobil Ekipleri tarafından çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalar ile çocuklara yönelik eğitim, sağlık ve danışmanlık tedbirleri alınarak ailelerine rehberlik hizmeti sağlanmaktadır. Bu rehberlik hizmetinin Sosyal ve Ekonomik Destek (SED) ile sağlandığı anlaşılmaktadır. İhtiyaç sahibi ailelere yönelik olarak sağlık kontrolü ve eğitim tedbirlerini sağlamaları halinde bu yardımların şartlı olarak yapıldığı görülmektedir. Bakanlığa bağlı olarak 1363 yatılı kurumda 14528 çocuğa koruma ve bakım hizmeti verildiği ve evlat edinilebilecek 392 çocukla beraber toplamda 19976 çocuğun evlat edinildiği, 10270 çocuk evlat edinilememiş ise de 8604 çocuğun koruyucu aile yanında yaşadığı belirtilmektedir (Cumhurbaşkanlığı 2025 Yılı Programı, s. 305).

2024 yılı Ağustos ayı itibarıyla 175029 çocuk kreşi kontenjanı bulunduğu, 2263 kurumdan 2835 çocuğun faydalandığı görülmektedir. Bu tarih itibarıyla 5302 adet ücretsiz kreş kontenjanı bulunmaktadır. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından ruhsat verilen özel kreşler, çocuk kulüpleri ve gündüz bakım evlerinin kapasitesinin %3'ünün dezavantajlı çocuklara ayrıldığı görülmektedir. Burada amaç dezavantajlı ihtiyaç sahibi çocukların özel eğitim kurumlarından ücretsiz bir şekilde yararlanmasını sağlamaktır. 2024 yılı Ağustos ayı itibarıyla 168.924 çocuğu kapsayan Sosyal Ekonomik Destek (SED) hizmeti sunularak düşük gelirli ailelere toplamda 7.34 milyar TL, bakanlığa bağlı kuruluşlarda toplamda 14.528 çocuğa yönelik bakım hizmeti sunulduğu, yasal olarak çalışma imkânı bulunan 545 çocuk ya da gencin işe yerleştirildiği ve maddi yardımda bulunulduğu anlaşılmaktadır. 5395 sayılı ÇKK tedbirlerinin daha etkin uygulanabilmesi için Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlüğü'nün sayısının 2024 yılı Eylül ayı itibarıyla 171'e çıkarıldığı görülmektedir (Cumhurbaşkanlığı 2025 Yılı Programı, s.306).

Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programına göre 50293 çocuğa 2024 yılı Ağustos ayı itibariyle müdahale edildiği görülmekte ise de sokak çocuklarının ailelerinden alınarak kuruma yerleştirilmeleri genellikle 3.kez yakalandıktan sonra olmaktadır. Bu çocukların her türlü ihtiyacı kurum tarafından karşılanmaktadır. Ancak bu çocukların, sokakla ya da aileleriyle olan ilişkileri kesilmediğinden kurumdan kaçıp tekrar sokağa döndükleri görülmektedir. 2019 yılında başlatılan Çocuklar Güvende Programı kapsamında kır ve kentlerdeki ekipler tarafından risk altındaki çocuklar tespit edilerek müdahale edilmek ve takip edilmek amaçlanmaktadır. Bununla birlikte çocukların ulaşabileceği uyuşturucu madde çeşitliliğinin günümüzde oldukça artması sokak çocukları sayısının artmasına neden olmuştur. Bu nedenle özellikle sokakta dilencilik yapan çocuklara yönelik olarak toplumun bilinçlendirilmesi, onlara para vermek yerine ALO 183 hattına ihbarda bulunulması gerekmektedir (BBC, 2024).

Cumhurbaşkanlığı Programında 2025 yılı içerisinde 1 adet Çocuk Ergen Madde Bağımlılığı Tedavi Merkezi'nin (ÇEMATEM) hizmete açılacağı ve buralarda istihdam edilecek nitelikli personel sayısının artırılacağı belirtilmiştir (Cumhurbaşkanlığı 2025 Yılı Programı, s.312). Çocukların madde bağımlılığının tedavisi yanı sıra koruyucu ve önleyici politikalar ile sosyal sorumluluk projeleri sayesinde madde kullanımının başlangıç aşamasında önlenmesi de en az tedavi kadar önemli bir sosyal politikadır. Gençlik ve Spor Bakanlığınca düzenlenen gençlik kamplarında yapılan sosyal etkinlikler, madde bağımlılığı ile mücadele anlamında gençler arasında tehlike konusunda farkındalık oluşturmaktadır (Anadolu Ajansı, 2019).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye'de sokak çocukları sorununun en temel sebebi 1950'li yıllarda kırdan kente yaşanan göç sonrası oluşan kentsel yoksulluktur. Modern kent hayatına uyum sağlayamayan yoksul ailelerin, özellikle parçalanmış ailelerin çocuklarının sokakta yaşamaya başladıkları görülmektedir. Türkiye'de yapılan araştırmalar göstermiştir ki, sokak çocuklarının pek çok açıdan benzer yaşam öykülerine sahip oldukları, aynı demografik, sosyo ekonomik özellikler taşıdıkları, çoğunluğun parçalanmış aileden geldikleri, sokakta yaşamaya başlama sebeplerinin genellikle ailenin geçimini sağlamak veya aile içi şiddet nedeniyle eve dönmek istememe nedenine dayandığı görülmektedir. Bu çocukların sokakta en sık karşılaştıkları risklerin başında yasa dışı örgütsel yapılara iştirak etme riski, bulaşıcı hastalıklara yakalanma riski ve madde ile tanışma ve madde bağımlılığı riski gelmektedir. Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi tarafından 2022 yılında yayınlanan raporda 2010 yılından 2020 yılına kadar dünya genelinde uyuşturucu kullanımının %26 oranında artış gösterdiği belirtilmektedir. Türkiye'de sokakta yaşayan çocuklar arasında yapılan araştırmaya katılan çocukların %20,6'sının kendine zarar verme öyküsünün olduğu ve bu çocukların %76,4'ünün madde kullananlar olduğu saptanmıştır. Madde kullanan %63,1 çocuğun daha önce madde kullanımını sonlandırmasına karşın 50,8'inin yoksunluk sebebiyle tekrar başlamak zorunda kaldığı, madde kullanan sokak çocuklarının %51'inin maddeyle sokakta tanıştıkları tespit edilmiştir. Bu araştırmalar da göstermektedir ki, çocuğun sokakla tanışması, madde ile tanışması anlamına da gelebileceğinden, çocuğun sokaktaki risk düzeyi geçmişe oranla günümüzde çok daha yüksektir. Özellikle uyuşturucu uyarıcı madde kullanımının yaygınlaşması ve maddeye erişimin kolaylaşması, sokak çocukları sorununu bu yönüyle daha da önemli hale getirmiştir. Madde bağımlılığında en büyük risk grubu olan gençlerin ve çocukların madde kullanmaya başlamalarının önlenmemesi halinde ileriki yaşlarda bağımlılık ve suç işleme riskinin artacağı unutulmamalıdır. Bu kapsamda, Sosyal Hizmet Merkezlerinin sayısının artırılmasının yanı sıra çocuğu sokağa iten sebeplerin başında parçalanmış aile yapısı geldiğinden aile kurumuna yönelik çalışmaların

artırılması ve tıpkı aile hekimliği gibi aile psikologluğu ya da aile danışmanlığı şeklinde hizmet veren birimler kurularak her aileye bir aile danışmanı uygulamasının yürürlüğe konulması, ilk, orta öğrenim ve liselerde sosyal hizmet uzmanlarının görevlendirilmesi sokak çocukları sorunu ile mücadelede etkin bir rol oynayacaktır. Sahada mobil olarak çalışma yapabilmeye imkânı bulunan Çocuklar Güvende Ekipleri sayesinde bu güne kadar oldukça önemli sosyal politika çalışmaları yapılmıştır. Bu anlamda Cumhurbaşkanlığı 2025 Yılı Programında yer alan verilerin sokak çocukları sorununun çözümünde önemli kazanımlar içerdiği görülmüştür. Diğer yandan, sokak çocuklarını koruma amacına yönelik olarak kolluk ve adli makamların çocuk mahkemesine başvuru sayısının artırılması için kamu görevlilerine yönelik eğitim çalışması yapılması ve ALO 183 hattı üzerinden ihbarda bulunulması yönünde toplumun daha çok bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Böylece Çocuklar Güvende Programı ile daha çok sokak çocuğuna ulaşmak mümkün hale gelecek ve programın etkinliği artırılabilecektir. Sonuç olarak, yaşanan toplumsal sorunların temelinde sosyo ekonomik nedenler yattığından öncelikle sosyal ve kamusal farkındalığın artırılması gerektiği, aksi halde yeni yapılacak yasal değişikliklerin sosyal sorunların çözümünde kesin bir etkisinin olmayacağı belirtilmelidir.

KAYNAKÇA

- Akgül, A. & Kaptı, A. (2010). *Türkiye'nin uyuşturucu ile mücadele politikası politika süreç analizi*. Polis Akademisi Yayınları.
- Akıllı, H. & Dirikoç, A. (2017). Türkiye'de kent yoksulluğu ve çocuk: Nevşehir örneği. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26, 197-224.
- Akıntürk, T. & Ateş, D. (2016). *Türk medeni hukuku, aile hukuku* (19. baskı, Cilt II). Beta Yayınevi.
- Akkan, B. (2022). Krizler çağında çocuk yoksulluğu çocuğun iyi olma hali "ekosistemi" üzerine düşünceler. *Cogito Dergisi*, (105/106).
- Aksoy, A. & Ögel, K. (2005). Sokakta yaşayan çocuklarda kendine zarar verme davranışı ve madde kullanımı. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 6, 163-169.
- Alacahan, O. (2010). Çocuğunu sokakta çalıştıran ailelerin sosyo-ekonomik profili, tutum ve beklentileri. *Sosyal Siyaset Konferansları*, 59, 133-147.
- Arabacı, L. B., Taş, G., & Dikeç, G. (2017). Çocuk ve ergenlerde madde kullanımı, suça yönelme, ruhsal bozukluklar ve hemşirelik bakımı. *Bağımlılık Dergisi*, 18(4), 135-144.
- Arslan, D. & Akbulut, Y. (2017). Sağlık Bakanlığının uyuşturucuya yönelik politikalarının analizi. *Türkiye Yeşilay Cemiyeti*, 4(2), 151-180.
- Bahar, O. & Bingöl, F. K. (2010). Türkiye'de iç göç hareketlerinin istihdam ve işgücü piyasalarına etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2), 43-61.
- Balo, S. Y. (2009). *Uluslararası ilkeler ışığında çocuk koruma kanunu ve uygulaması* (2. baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Bariş, İ. (2008). *Sokakta yaşayan çocuklar ve aileleri (İstanbul örneği)*. (Doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bauman, Z. (1999). *Çalışma, tüketimcilik ve yeni yoksullar* (Ü. Öktem, Çev.). Sarmal Yayınevi.
- Baygın, C. (2010). *Soybağı hukuku*. Oniki Levha Yayıncılık.
- BBC News Türkçe. (2024). *Sokakta Yaşayan Çocuklar*. Url: <https://www.bbc.com/turkce/articles/ce31k45qy1yo>
- Bilgili, A. (2022). Kentsel yoksulluk bağlamında çocuk olgusu ve Türkiye'de sokaklarda çalışan çocuklar. *Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(2), 101-107.
- Buran, M. (2019). *Çocuk destek merkezlerinden reşit olarak ayrılan bireylerin sosyal hayata uyum süreci*. (Yüksek lisans tezi). Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

- Çırak, Y. & Çivitçi, N. (2004). Malatya ilinde sokakta çalışan çocuklar üzerine bir inceleme. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8, 33-41.
- Çolak, B. & Kahriman, İ. (2022). Yüksek riskli çocuk grubu: Sokakta yaşayan çocuklar karşılaştıkları sorunlar ve hemşirelik yaklaşımları. *Genel Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4(1), 81-91.
- Davis, M. (2006). *Planet of slums*. Verso. (Türkçesi: *Gecekondu gezegeni*, G. Koca, Çev., Metis Yayınları).
- Demirel, Ö. F., & Balcıoğlu, İ. (2015). Alkol ve madde bağımlılığında ceza sorumluluğu ve fiil ehliyeti. *Yeni Sempozyum Dergisi*, 53(1).
- Dedeoğlu, N. (2004). Sağlık ve yoksulluk. *Toplum ve Hekim Dergisi*, 19(1), 51-53.
- Erbay, E. (2013). Türkiye’de çocuk işçiliğinin büyük resmi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 1, 157-167.
- Erdoğan, E. T. (2022). *Sokak çocuklarına yönelik Türkiye’deki sosyal politikaların analizi* (Yüksek lisans tezi). Üsküdar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı.
- Fırat, M. & Tan, M. (2022). The situation of Street children from the perspective of urban poverty and subaltern. In M. Talas (Ed.), *Violence studies on the axis of children and women*, (99-113) İksad PUBLISHING House.
- Günöz, M. (2007). *Türkiye’de çocuk işçiliği sorunu ve çözüm önerileri* (Uzmanlık tezi). T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü.
- Günşen İçli, T. (2009). *Çocuk, suç ve sokak*. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü.
- İstanbul Planlama Ajansı İstatistik Ofisi. (2020). *İstanbul’un çocukları*.
- İNCB (2022). Url: https://unis.unvienna.org/unis/uploads/documents/2023-INC/INC_press_kit_2022_tur.pdf
- Kaplan, V. (2015). *Sokakta yaşayan madde bağımlısı çocuklarda öfke ve saldırganlık düzeyi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gaziantep Üniversitesi.
- Karataş, K., Attepe Özden, S., Ege, A., Fırat, E., Erim, F., & Aslan, H. (2016). *Ankara sokaklarında çalıştırılan çocuklar: Sorunlar ve ihtiyaçlar raporu*. Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü Çocuk Hizmetleri Şube Müdürlüğü - Hacettepe Üniversitesi Çocuk Hakları Uygulama ve Araştırma Merkezi, 1-153.
- Karaman, H. (2017). *Türkiye’de bağımlılık alanında bir rehabilitasyon modeli olarak Yeşilay danışmanlık merkezinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Kasatura, İ. (2002). Sokaktaki çocuklar, sokakta çalışan çocuklar. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 211-227.
- Kelebek, G. (2017). Sokakta çalışan çocukların karşılaştığı tehlikeler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Kongresi*, 375-382.
- Kızmaz, Z. & Bilgin, R. (2010). Sokakta çalışan/yaşayan çocuklar ve suç: Diyarbakır örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(32), 269-311.
- Konuk Şener, D. & Ocakçı, A. F. (2014). Yoksulluğun çocuk sağlığı üzerine çok boyutlu etkileri. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 13(1), 57-68.
- Kucur, F. (2016). Sosyo-ekonomik bir sorun olarak sokakta çalışan çocuklar. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 1, 55-66.
- Okumuş, E. (2009). Sokak çocukları’nın sosyolojisi-Diyarbakır örneği. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 9(4), 9-37.
- Ögel, K., Tamar Gürol, D. & Çakmak, D. (1997). *Uyuşturucu madde kullanımının aile üstüne etkisi*. Aile Araştırmaları Kurumu Yayınları.
- Özçevik, D. & Ocakçı, A. F. (2021). Çocukları sokağa iten faktörler, karşılaştıkları sorunlar ve hemşirenin rolü. *Sağlık Hizmetleri ve Eğitimi Dergisi*, 5(1), 26-32.

- Özdemir H. & Ruhi A. (2018) *Çocuk Hukuku (Ders Kitabı)*, 2. Baskı. On iki Levha Yayınları.
- Öztürk, M. (2012). Toplumsal bir yara: Madde bağımlısı sokak çocukları. *İletişim Fakültesi Hakemli Dergisi*, (23), 187-193.
- Sayım, A. (2000). *Lise öğrencilerini bilgilendirmenin madde konusundaki görüşlerine etkisinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü.
- Sevinç, G., Davran, M. K., & Sevinç, M. R. (2018). Türkiye’de kırdan kente göç ve göçün aile üzerindeki etkileri. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 3(6), 70–82.
- Şener, S. & Serdar, M. (2015). Sokak çocukları problemi ve bu probleme yönelik uygulanan politikalar (Türkiye-Hindistan örneği). *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 45, 104-117.
- Şenses, F. (2017). *Küreselleşmenin öteki yüzü: Yoksulluk*, 8. Baskı. İletişim Yayınları.
- Tuncel, M. K. (2003). *Türkiye’de ve Almanya’da sokak çocuklarına uygulanan eğitim programlarının karşılaştırılması ve bir model örneği* (Doktora tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tuncel Meriç, S. & Senemoğlu, N. (2017). Türkiye ve Almanya’da sokak çocuklarına uygulanan eğitim programlarının karşılaştırılması. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 543–568.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı. (2024). *Cumhurbaşkanlığı 2025 yılı programı*. Url: <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2024/11/2025-Yili-Cumhurbaskanligi-Yillik-Programi-05112024.pdf>
- TÜİK. (2019). *Türkiye Nüfus İstatistikleri*.
- TÜİK. (2020). *İstatistiklerle Çocuk*.
- TÜİK. (2013). *İstatistiklerle Çocuk*.
- Uluğtekin, S. (1997). *Sokak çocukları, eğitimcilerin eğitimi programı*, Bizim Büro Basımevi.
- UNICEF Türkiye. (2024). *Türkiye'deki Suriyeli çocuklar*. Url: <https://www.unicefturk.org/yazi/acil-durum-turkiyedeki-suriyeli-cocuklar>
- World Health Organization. (2003). *Working with street children: Module 1: A profile of street children: Mental health determinants and populations*. Department of Mental Health and Substance Dependence, Geneva, Switzerland.
- Yenigün, E. (2006). *Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da sosyal ve ekonomik öncelikler*. İstanbul: TESEV Yayınları.
- Yeter, A. (2019). *Sokak çocuklarına yönelik sivil toplum kuruluşlarının sosyal hizmet çalışmaları analizi: İstanbul örneği* (Doktora tezi). Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, S. (1998). *Sokak çocukları* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yetim, N. & Çağlayandereli, M. (2007). Toplumsal algı boyutuyla sokakta çalışan çocuklar: Mersin örneği. *Sosyoloji Dergisi*, 3(14), 31-55.